Ieder volk kan ontaarden in wreedheid en barbarij

RUSLAND De gruwel in Oekraïne is niet inherent aan de Russische cultuur, schrijft Ian Buruma. Maar Poetin wil niets liever dan dat we dat denken, zo verzekert hij zich van de steun van de eigen bevolking.

Ian Buruma
Historicus en schrijver van onder meer *Het Churchill-complex* (Atlas Contact).

Onlangs verscheen een interessant artikel in *The Times Literary Supplement* van de hand van de Oekraïense schrijfster Oksana Zaboezjko. Mensen in het Westen, schreef zij, hebben het barbarisme van de Russen onderschat. Te veel westerse lezers hadden de illusie dat grote Russische schrijvers, zoals Fjodor Dostojevski, een humanistische traditie delen met Europese schrijvers. Die lezers zouden volgens haar niet diep genoeg in de Russische ziel hebben gekeken.

Zaboezjko meent dat de Russische literatuur een uiting is van een 'eeuwenoude cultuur van mensen die alleen onder water adem kunnen halen en daarom een banale haat koesteren jegens mensen met longen in plaats van schubben'. Alleen 'Dostojevskiïsme' – een 'explosie van puur kwaad en lang opgekropte haat en jaloezie' – kan de Russische inval in Oekraïne verklaren.

Haar analyse heeft een wat ouderwetse bijklank. Ooit was het gebruikelijk om het Derde Rijk te wijten aan een pathologie van de Duitse ziel. De 'Van Luther naar Hitler'-these was populair. De kiem van het nazisme was al vijfhonderd jaar voor Hitler gelegd. Die grove interpretatie van de Duitse geschiedenis heeft niet veel aanhangers meer.

Zwaardvechtfilms

Dat soort ideeën gold in de jaren 40 met nog meer overtuiging voor Japan. Omdat Japan geen equivalent had voor Hitler of de nazipartij, moest het militarisme in de 20ste eeuw wel worden toegeschreven aan de Japanse cultuur. Duitsland kon zich tenminste weer in de traditie van Goethe en Mozart invoegen. Japan had zoiets niet. Daar heerste de 'geest van de samoerai' en het 'feodalisme'. En die ziektes konden alleen worden genezen door een massale heropvoeding.

Daarom werden symptomen van de vermeende Japanse pathologie, zoals kabuki (Japans traditionele toneel), zwaardvechtfilms, en zelfs afbeeldingen van de heilige berg Fuji, tijdens de Amerikaanse bezetting van Japan verboden. Dat leidde ongetwijfeld tot irritatie, maar de meeste Japanners hadden het kort na de oorlog al zwaar genoeg om zich er erg druk om te maken. Bovendien kwam aan die censuur snel een einde.

Net als in andere democratieën lopen in Japan en Duitsland nu lieden rond die ultranationalistische en zelfs fascistische ideeën aanhangen. Maar

> De weigering om Russische muziek te spelen, foeteren tegen de Russische literatuur, het speelt in de hand van de dictator

dat marginale fenomeen daargelaten, is het moeilijk om nog veel sporen te zien van de samoeraigeest in Japan, of van de nazibarbarij in Duitsland. Beide landen zijn veeleer vredelievend en Duitsland staat meer open voor immigranten en vluchtelingen dan de meeste andere Europese landen.

Betekent dat dat de culturele heropvoeding is gelukt? Of was er altijd al iets mis met de culturele analyse? Ik denk het laatste. Ook nazi's hielden tenslotte van Goethe en Mozart. En Japanners vielen China en andere delen van Azië niet binnen omdat ze te veel zwaardvechtfilms hadden gezien. Iedereen met een beetje kennis van de geschiedenis weet dat wreedheid en moorddadige politiek overal, onder alle volkeren, op elk moment kunnen voorkomen. Tijdens de Dertigjarige Oorlog in de 17de eeuw waren de Zweden verantwoordelijk voor de ergste gruwelen.

Wantrouwig en rancuneus

Ook beschaafde mensen kunnen ontaarden in barbarij, als hun angsten en hun donkerste instincten worden aangewakkerd door volksmenners en dictators. Als soldaten door vreemde en vijandige landen trekken, leidt dat vaak tot marteling, massamoord en verkrachting. Soms wordt dat van hogerhand aangemoedigd, om de vijand te terroriseren. En soms komt het door gebrek aan discipline, als de officieren de orde niet meer kunnen bewaren. Japanners en Duitsers weten dat maar al te goed, maar ook Serviërs, Amerikanen, Belgen, Nederlanders, Russen, en nog vele anderen.

Het is een feit dat sommige landen een langere geschiedenis van onderdrukking hebben dan andere. Russen hebben wat dat betreft weinig geluk gehad. Het klopt ook dat de Russisch-orthodoxe kerk vaak nauw heeft gecollaboreerd met de tirannie, van de tsaren tot Vladimir Poetin. Maar beweren dat het regime van Poetin (of dat van Stalin) een onvermijdelijk resultaat is van de Russische cultuur, komt op hetzelfde neer als de 'Van Luther naar Hitler'-theorie. Niets is onvermijdelijk. En als er zoiets bestaat als een 'nationaal karakter', dan kan dat snel veranderen.

De Russische cultuur de schuld geven van Poetins agressie en de invasie in Oekraïne is ook niet zonder risico. De boycots van Russische sportlui, de weigering om Russische muziek te spelen, foeteren tegen de Russische literatuur, het speelt allemaal in de hand van de dictator.

Een Russische tank rolt voorbij zwaar vernielde flatgebouwen in Popasna, in de regio Loehansk. © reuters

Geen enkele cultuur is monolithisch, zeker niet de Russische. Veel Russische schrijvers, componisten en schilders putten inspiratie uit de Franse, Duitse en Britse culturen. Ook aan Sint-Petersburg ging de Europese verlichting niet voorbij.

Natuurlijk is er ook de Slavofiele kant van de Russische cultuur, met haar wantrouwige en rancuneuze houding tegenover het Westen. Die houding heeft spirituele en romantische meesterwerken opgeleverd, en is ook een bron van gewelddadige paranoia. Beide kanten van de cultuur komen in de romans van Dostojevski naar voren.

Existentieel conflict

Poetin exploiteert bewust de meest paranoïde aspecten van de Russische cultuur. Hij wil dat alle Russen vrezen voor de overheersing van het arrogante, decadente, verdorven Westen. Achtervolgingswaan is makkelijk op te hitsen, maar niet uniek voor Russen. Ook nazipropaganda en Japanse oorlogspropaganda waren doordrenkt van zelfmedelijden. De propaganda van Poetin speelt in op de collectieve herinnering aan de verschrikkelijke oorlog met Duitsland. Maar het is ook persoonlijk. Het einde van de Sovjet-Unie gold voor deze ex-KGB'er als een diepe vernedering. Maar dat maakt hem nog niet tot de verpersoonlijking van de Russische cultuur.

Poetin wil niets liever dan dat wij de invasie van Oekraïne niet zien als een oorlog met zijn regime, maar als een existentieel conflict met de Russen en hun cultuur. Het versterkt de paranoia die hij nodig heeft om de meeste Russen aan zijn kant te houden. Sterker nog, het resulteert in exact dezelfde mentaliteit die de geallieerden aantroffen in Duitsland en Japan in 1945 en die zij zagen als typerend voor diepgewortelde nationale karakters.

Om niet nog eens diezelfde fout te maken, moeten we de hoogtepunten in de Russische muziek, literatuur, en dans juist koesteren, en onze woede bewaren voor Poetin en zijn medestanders, die hard bezig zijn de bron van die beschaving te vergiftigen.

© Project Syndicate

De ondraaglijke traagheid van het Brussels stedelijk beleid

Gideon Boie
Docent en onderzoeker faculteit architectuur (KU Leuven).

ACTIVISME **Na 10 jaar halen de Brusselse burgerbewegingen hun picknickdeken weer uit de kast. Met reden, schrijft Gideon Boie.**

De voetgangerszone in Brussel toont hoe burgeractivisme de kiem kan leggen voor een transformatie van de stad, stelde Philippe Van Parijs onlangs met gepaste trots in *The Brussels Times*. Hij was het die in 2012 opriep om te picknicken op de Anspachlaan. Een groep ervaren stadsactivisten voegde de daad bij het woord. De colère en de straatbezetting pasten in de tijdgeest van de Indignados. Burgemeester Freddy Thielemans pruttelde tegen, maar de rest is geschiedenis.

Vandaag flaneert een massa volk dagelijks op en neer tussen Brouckère en Fontainas, maar toch is niet iedereen even enthousiast. Spreek het woord voetgangerszone uit en je krijgt een jeremiade te horen: conflicten met fietsers en joyriders op de step, eenzijdig winkelaanbod, onveiligheid 's nachts, stijgende huurprijzen, gentrificatie van het stadshart, gebrekkige circulatieplannen, gebrekkige samenspraak, alle stedelijke dilemma's passeren de revue.

Weg met koning auto

Toch kun je het succes van de voetgangerszone niet afmeten aan de voetgangerszone alleen. De flanerende massa staat in de eerste plaats symbool voor een stad waarin koning auto op zijn plaats is gezet. De voetgangerszone markeert zo het einde van een tijdperk waarin het doorgaand verkeer zomaar door het hart van de stad werd gestuurd. De voetgangerszone mag dan imperfect zijn, ze toont wel wat je met de herverdeling van de publieke ruimte kunt verwezenlijken.

De voetgangerszone staat tegelijk symbool voor de strijd tegen wat Van Parijs indertijd de 'onaanvaardbare bestuurlijke lethargie' noemde. Het mysterie van het stedelijk beleid in Brussel is niet dat men geen alternatief ziet. Iedereen kent het alternatief, maar om de één of andere reden blijft de realisatie ervan uit. De plannen voor een autoluw stadscentrum lagen al jaren stof te vergaren in de lade van ambtenaren en bevoegde politici. De reeks picknicks leidde tot een versnelling van de beslissingsprocedures.

De voetgangerszone inspireerde ten slotte een decennium van burgerlijke ongehoorzaamheid in Brussel. De picknick is een schoolvoorbeeld van wat Judith Butler schreef over wereldwijde straatprotesten in de jaren 2010: *'For politics to take place, the body must appear.'* Het vrolijke tafereel van een picknickende massa was een politiek moment. Zo volgden succesvolle picknicks aan de Ninoofsepoort en op het Fernand Cocqplein. Tegelijk gaven de picknicks indirect de aanzet voor tal van andere burgerbewegingen, zoals Filter Café Filtré, Heroes for Zero en zelfs Pool is Cool.

Centraal staat een stijlbreuk inzake activisme: in de plaats van traditionele oppositie kwam een soort

> Iedereen kent de alternatieven, maar de lijst met zwarte punten wordt van minister op minister doorgegeven

hyperidealisme. De picknicks waren dan misschien wel een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid, maar dan alleen als je op de verkeersregels let. Eigenlijk was de picknickende massa uiterst volgzaam in de sluimerende visie van een autoluwe stad. Hierdoor werden bevoegde politici met een *'response dilemma'* geconfronteerd: zij konden de actie negeren of omarmen, maar in beide gevallen was de strijd van de picknickers bij voorbaat gewonnen.

Curieuzenair

Geen wonder dat burgerbewegingen vandaag weer oproepen tot een picknick aan de Vlaamse Poort, op de grens van Brussel en Molenbeek, waar de kleine ring dwars door dichtbevolkte buurten snijdt. De Vlaamse Poort staat bekend als een zwart punt inzake verkeersveiligheid. Het burgerwetenschapsproject Curieuzenair wees recent op de extreme luchtverontreiniging rond de Vlaamse Poort. Daarbovenop komt de sociale problematiek met een totaal gebrek aan groene, publieke ruimte voor een jonge, diverse bevolking.

De Vlaamse Poort brengt ons terug bij de ondraaglijke traagheid van het stedelijk beleid in Brussel. Iedereen kent de alternatieven, maar de lijst met zwarte punten wordt van minister op minister doorgegeven. Ondanks ambitieuze visies voor de kanaalzone, houdt men de plannen voor de Vlaamse Poort angstvallig in de lade. Aan de kleine ring durft niemand te raken, alle circulatieplannen ten spijt.

Terecht halen de burgerbewegingen het picknickdeken alvast uit de kast. Je zou voor minder verontwaardigd zijn.

Minder werken mag niet leiden tot harder werken

ARBEID **De grote focus op de productiviteit leidt af van de andere doelen die een kortere werkweek zou kunnen dienen, schrijft Francisca Mullens.**

In het Verenigd Koninkrijk startten deze week 70 bedrijven met het testen van een vierdaagse werkweek, zes maanden lang*(DS 7 juni)*. Ze stappen mee in de *trials* van 4 Day Week Global die werken volgens het 100-80-100-principe, waarbij werknemers 100 procent loon krijgen voor 80 procent werktijd met 100 procent productiviteit. Dat dat principe aanslaat bij bedrijven, hoeft niet te verbazen. Er komen geen extra kosten bij voor de werkgever, ze worden waarschijnlijk zelfs aantrekkelijker voor potentiële werkkrachten, en ik vrees dat de verantwoordelijkheid voor het behalen van dezelfde doelen in minder tijd vaak bij de individuele werknemer zal liggen.

De kritiek op het productiviteitsaspect van die experimenten is dus terecht. Dezelfde productiviteit behouden in minder tijd zal voor veel werknemers niet gemakkelijk zijn en sommige zelfs meer stress bezorgen, zolang er geen sprake is van structurele veranderingen in de organisatie. Die focus op productiviteit, en de afhankelijkheid daarvan voor de slaagkansen van het experiment, leidt ook af van de andere aspecten waarop een arbeidsduurvermindering een impact kan hebben, zoals al dat andere werk dat mensen doen, het onbetaalde werk, en de vrijetijd, de positieve invloed die een collectieve arbeidsduurvermindering kan hebben op maatschappelijk vlak.

Wie zal het eten maken?

Willen we dat wel, een dag vrij om dan harder te werken op die vier andere dagen? Dat is een andere vraag dan de vraag of we graag minder zouden werken en wat dat zou doen met ons. De experimenten in het VK worden vergeleken met de vierdagenweek die onze federale overheid eerder dit jaar voorstelde, waarin mensen zouden kunnen opteren om hun voltijdse uren in vier dagen te werken.

Zo'n regeling roept direct enkele vragen op over wie dit soort regime aankan – niet alleen op het vlak van soorten jobs en sectoren, ook andere socio-demografische factoren spelen mee: wie zal de kinderen van school halen en wie zal het eten maken? Dat brengt ons al snel naar de gender-ongelijkheid in de verdeling van werk: 42 procent van de werkende vrouwen werkt al in een kortere werkweek, individueel op deeltijdse basis weltewerstaan, tegenover nog geen 12 procent van de werkende mannen. Vrouwen besteden dan wel gemiddeld anderhalf uur per dag meer aan onbetaalde arbeid dan mannen en hebben minder vrije tijd.

Een collectieve arbeidsduurvermindering zou tot meer gelijkheid op tijdsbestedingsvlak en een haalbare combinatie van betaalde en onbetaalde arbeid kunnen leiden, want ook onbetaald werk is van groot belang voor onze samenleving. Daardoor zouden mensen weer een betere balans ervaren en energieker aan de dag kunnen beginnen.

Minder tijdsdruk

Dat soort positieve impact wordt minder waarschijnlijk als de productiviteit van betaald werk even hoog moet blijven en mensen daar zelf verantwoordelijk voor zijn. Een ander model voor een arbeidsduurvermindering, een mét vervangende tewerkstelling en aangepaste werkdoelen, kan hieraan tegemoetkomen. Femma Wereldvrouwen vzw testte in 2019 een jaar lang de 30-urige werkweek uit in de eigen organisatie. Werknemers gingen minder werken en hun werklast werd ook aangepast. Dat was mogelijk door nieuwe krachten aan te werven en taken te outsourcen. Werknemers ervaarden minder tijdsdruk en een beter evenwicht tussen werk en privé. Ze besteedden meer tijd aan huishoudelijk werk en kinderzorg en ervaarden die tijd ook als kwalitatiever.

> Vrouwen besteden gemiddeld anderhalf uur per dag meer aan onbetaalde arbeid dan mannen en hebben minder vrije tijd

Wat de impact zal zijn van de experimenten in het VK, zullen we pas over goed zes maanden weten. Hoewel ik niet helemaal achter het 100-80-100-model sta, ben ik blij dat er uitgebreid geëxperimenteerd wordt en dat die experimenten ook wetenschappelijk onderzocht zullen worden. Zo zullen we weer iets beter weten wat voor wie werkt of niet werkt. Het 100-80-100-model weet bedrijven te overtuigen om over te stappen naar een kortere werkweek en voor sommige bedrijven (inclusief werknemers) zal dat waarschijnlijk een goeie oplossing zijn. Maar als we een gelijkere samenleving willen, waarin arbeidsduurvermindering zonder hogere werkdruk mogelijk is voor iedereen, zullen ook andere actoren, zoals de overheid, zich hiervoor moeten engageren.

Francisca Mullens
Doctoranda Sociologie (VUB), doet onderzoek naar arbeidsduurvermindering en de impact ervan op werknemers bij Femma Wereldvrouwen vzw.

correcties & aanvullingen

Stranger things. Kate Bush schreef het nummer 'Running up that hill' niet op haar negentiende, wel enkele jaren later *(DS 8 juni)*. Het kwam uit in 1985, toen Bush 27 was.

Proud boys. Met de bestorming van het Winterpaleis begon de Oktoberrevolutie van de communisten, niet de Russische Revolutie van februari 1917 *(DS 8 juni)*.

Bonsai Pay. De betaalapp Bonsai werkt ook bij Bank van Breda *(DS 27 mei)*.